

Az erdélyi Érczhegység déli felének őskori védművei és legrégibb lakossága.

(II. közlemény.)

III. A Gyógyvölgy hármasszirtrepedésének védelmi szerepe az őskorban.

A dévai és aranyi ősvárak nyilvánvaló rendeltetését a kisbányai szirtszorost délről fenyegető invasiók elhárítása képezé s a felsorolt erősségek concentricus gyűrűzete illusztrálja azt is, hogy az Érczhegység legfontosabb útvonala Kisbányának (ma Boicza) irányult.

Ezzel azonban majdnem egyenlő fontosságot tulajdoníthatának az algyógyi völgynek is, mint a melyhez a szászvárosi víz mentén egyenesen a romániai határhegységen át ma is sok használt ősvény forgalma fűződik s a mely völgy éjszakra Zalatnának folytatódik, s így az *Ompoly* és Aranyos, de egyúttal a Fejér-Körös vízválasztójának is a legsebezhetőbb pontjait tárja fel.

A rómaiak *Germizara* várának már a neve is régibb eredetre vall s nem lehetetlen, hogy az éppen *Algyógy* és *Csigmo* határáúl szolgáló *Törökvár*, mely egy előrerugó hegyfok lemetzéséből alakult, a Kr. e. évszázadokból veszi eredetét. Ettől 3 kilométernyire északra az Algyógyról Feredő-Gyógyra vivő útban, épen a *Kőalja* kaptatójánál fogad az a mésztufa magaslat, mely az egész vidéket a Gyógyvölgy torkolatával együtt dominálja.

A Kőaljának délre tekintő s a vasútról is észrevehető homlokzatában több kisebb barlang alakult ki s a mint ezek egyikét Hunyadmegye feledhetetlen emlékü jótevője: gróf Kuun Kocsárd sírkamrájává 1875-ben átalakították, ott olyan díszítésű edények kerültek (több kőszekereze, egy bronz-fibula öntésére készült minta és jelentékeny konyhahulladék mellett) napfényre, hogy Hampel József legújabb elméletével a bronzkori ember egyik szikla-otthonát bátran oda helyezhetjük. Ezek a települések a sziklafokok mindenikén fel

a hévizekig ismétlődnek nyilvánvaló tanubizonyságául annak, hogy ezt a könnyen védhető s a közel *Csigmo* barlangjaival (többi között a *Beserieuca* barlangjával) is közlekedő fensikot megszállották valathasosi tetradrachmák, avellonai- és dirrachiumi érmek is jelentkeznek itt olykor-olykor, melyek már a historiai időkből, de még mindig a Kr. e. IV—II. századokból képviselik e mésztetők hadászati szereplését.

De Algyógyról 5 km. felfelé Bózesnél úgy elzárul a völgy, hogy csak három szűk repedésen juthatunk az előnkbe táruló mészfalazaton át az Érezhegységhez. A nyugati szoroson Mada-Balsa között áthatolni mind e mai napig alig lehet. A középső völgy alig 5 km. Erdőfalvánál ismét úgy elszűkül, hogy *Glodig* még gyalogosan sem hatolhatunk át. A járási út tehát kénytelen Balsához, a nyugati völgy felső kapujához esatlakozni, honnan már tágasabb völgyet követ. A keleti völgy mindjárt a szomszédos *Bakonyánál* szűkülni kezd s „Tál“ („Blidar“) nevű öblözeteivel vezet fel a *Kőköz* sziklaszorosáig (Intre piâtra), hol a szirttek közt meredeken kapaszkodunk ki az oly regényesen fekvő *Cseb* szétszort házesoportjaihoz.

Itt 1848 előtt Hunyadmegye akkori nagyalmáisi szolgabírája nagy fáradtsággal építettett volt útat s azt 1852-ben a Bach-korszak emberei is megújították. E költséges sziklaút azonban a sziklák közt elpusztult s csakis gyalog vagy lóháton juthatunk a Zsidóhegynél az Érez-hegység déli nyulványán át *Zalathnának* az Ompoly-mellék aranybányáihoz. Az Érezhegységet tehát Balsától Erdőfalu-Bakonyán át északkelet-délnyugati irányban valóságos sziklafalként övedző mészvonulat eme hármas sziklaszorosából főleg a 690 m. Plesia mike tető és a 712 m. Plesia marenak helyenkint 400—500 méter magaságú megmászhatatlan meredekjei közé ékelt *mádai* szirtszoros a legkisebb áradásnál járhatatlanná válik s épen azért közlekedésre ma sem használható. Még biztosabb és megközelíthetetlenebb menhelyet szolgáltatott azonban a sziklaszorosokat elváltató magaslatok. Így Mada-Erdőfalva közt a *Dosu-Mezi* (Mádahát) *Erdőfalvánál* a (Pilis) Plesa tető stb.

A mádai sziklaszoros azonban felső nyílásából *Piatra Sincosului* szikla repedésen át a nagyági hegység felé s azoktól délre a Marosnak egyenesen Déva felé nyújthatott összeköttetést. Eme mellékszoros hasonnevű barlangjából egy értékes bronzlelet kallódott el; de azért

a Balsától keletre a hegylejtőkön észlelhető konyhahulladékokkal, valamint a szomszédos *Vojának* épen a kolozsvári múzeumban látható bronzleletével együtt fontos útjelzőnket képezi s azt is elárulja, hogy a mint napjainkban Balsa-Nagy-Almás-felé vezet a közlekedés, akkor is ezt az irányt követhette a vidék circulatioja.

A máda-balsai szirtszorosnak tehát csakis felső szakasza játszhatott nyomatékosabb szerepet, mint a hol alig 20 kilométer távolságban találjuk a *Pojana, Tekerő, Nagy-Almás* felett évezredek óta bányászott *Fericseltető, Magyarok hegye* (Dealu Ungurilor) aranyteléreit. Dacia őstörténetében ez a völgy annival jelentékenyebb lehetett, mivel az itt szóban levő hármas *sziklakapu* középsője is ahhoz esatlakozott, s épen ez közvetítette a Gyógyvölgy akkori forgalmát. Ez az út Erdőfalván alúl ütközik a *Tyeja* (szoros) nevű szirtszorosba; de azt egy kis nyereg segítségével még elkerülheti. Épen azért ezen a kis kaptatón fordult meg a felső vidék sorsa, vagyis ebben birták az egykori tulajdonosok aranyvidékünk igazi kulesát. Azért nemesak a Tyeja szoros jobb falának terjedelmes barlangüregét (gr. Kuun Koesárd barlangja) vették birtokukba, abból a kisbánya-karácsonyfalvi-szoros Balogujához hasonló menedékhelyet formálva; hanem a balparti sziklafokon a Ceteeju mesterséges *fellegrát* is megépítették. A bronzleleteiről s egyéb régiségeiről nevezetes 50 meter hosszú Ceteejáról sziklába vágott ösvény szolgál a Zsudele nevű előfokhoz, hol ezen a vidéken nem mutatkozó s csakis a Strigy mellől származható cerithium mészből faragott kockaköveket találunk annak jeléül, hogy ott egykor bejáró kapu vagy védő bástya emelkedett.

Erdőfalvánál épen csak annyi hely kínálkozik, mennyi a kis falueska elrejtésére elégséges s fennebb is még egy sziklaszoros szakítja meg azt a mészyonulatot, mely az előbbtitől északabbra Cseb felső részétől egészen Kis-Almásig, valami 10 kilométernyire elhatol. Ezen a Muncsel nevű sziklatetőn jellemző eserepeken kívül egy melaphir kőszekerezében találtam meg azon őrállomás nyomát, mely innen délnek ki a Maros terére áttekintést nyújtott. Villongós időben e terjedelmes magaslat képezhető a völgylakók mentsvárát s egészen a kisbányai Magurákhoz hasonló szerepet játszhatott az idevaló hármas szirtszoros védelmében.

A *Muncsel* meredekjében mutatkozó barlangok s különösen a *Barlangszikla* (Piatra Pestere) szintén lakva voltak s a *vágó, szuró* és

űtő szerszámokat nemcsak az itt bő választékban talált *calcedon*-félésegekből, hanem a déli Kárpátok kristályos pala-kőzeteiből is formálgatták.

A keleti sziklaszorosba *Bakonya* és Csebnél ismétlődnek az őstelepek s ily módon a hatalmas mésztérület kitűnően értékesítve vala az aranyhegyek védelmére.

Az így bemutatott Mada—Erdőfalva—Cseb közti sziklaerődöknek a Maros felé sorakozó külső védműveit *Nyirmező* és *Homoród-Bokaj* mögötti *Bulbuknál* találjuk meg, a honnan esízolt *kőfejszék*, *vésők* jutottak a szászvárosi ev. ref. Kuun-collegium gyűjteményébe. E telepeken mutatkozó őskori agancs-árrakat szíjjak lyuggatására máig használja a hegyi nép, mely háztartásában sem sokat különbözik egykori elődeitől. Odább keletre a bokaji völgynyílás fedezésére a vidék fölé emelkedő s főleg a *Gyulafehérvár* és Szász-Sebes közti térségre áttekintést nyújtó *Tamásköve* (*Piatra Tomi*) nevű isolált mész-szírt képezte. Gyönyörű, a bronzkorra utaló esigavonalas díszítésű edényeket, kőszilánkokat és eszközöket gyűjtöttem innen.

És még odább a *Karna* nevű marosparti faluhoz szolgáló völgyben a hetvenes évek elején a hallstadti és watschi dudoros karpereczek, lándzsák, nyílak, vésők párjaival feltűnő bronzlelet került volt napfényre. Szerenestlenségünkre e rendkívül fontos adalékul tekinthető leletből Jeney volt gyulafehérvári tanácsos útján csak egy kis töredék jutott el a kolozsvári múzeumig, s a többi avatatlan emberek-nél kallódott el. De az a kis maradvány is szépen illusztrálja, hogy a Marostól az aranyat bányászó Zalatnához átvezető hegyi út őrhelye a legvirágzóbb őskori állomások egyikéül szolgált.

S ha még tovább folytatjuk nyomozásunkat a Borberek felletti *Borsómező* ezüsttorquereivel és a *Zebernyik* szikla ősvárával Gyulafehérvárig, vagyis az Ompoly-torkolatig jelölhetem meg annak a tervszerű váróvnek további tagjait, melynek hadászati esomópontjait *Zámtól* felfelé, fejtegetéseimből kitetszőleg, az Érezhegységbe nyíló *kisbányai* és *gyógyvölgyi* szirtszorosok barlangjai és sziklatetői képezhették.

IV. A tordosi őstelep mint az aranyvidék központja.

Az Érezhegység eme körülzárásával szoros kapcsolatot tulajdoníthatunk a Maros balparti emelkedésein, völgyelágazásainál mutatkozó telepeknek is. A Sztrigy torkolatáig *Piski-Dédácsal* elő is

soroltuk az Érczhegység szóban forgó barlangerődeivel és hegyi váraival párhuzamosan sorakozó praehistoricus lelőhelyeket. Haladjunk most onnan felfelé! A *Sztrigy* beömlésén túl *Tordos községnél*, a vasúti megállóhelyül is szolgáló őrháztól a Marosig következik az a *nevezetes telep*, melyet 1875/6-ban *Torma Zsófiával* együtt felfedezve, szerencés valék vázlatos leírással először bemutatni s melyet azóta a *Torma Zsófia* fáradhatatlan buvárlatait értékesítő irodalom ¹ a külföldön is kiváló hírnévhez juttatott. Valóban alig van hazánknak a lengyeli temetőn kívül, mely Wosinszky Mór szerencés kezét és lelkes kitartását dicséri, még ennyire kiaknázott s culturtörténelmi szempontból tájékoztatóbb és fontosabb lelőhely. Torma Zsófia szászvárosi múzeumának leletei között a kő-, esont- és eserépkészítmények alak- és számbeli gazdag változatossága, fémtárgyainak jellemző volta mellett főleg azon *mythologiai* ábrázolatok és írásjelek kelthetnek méltó feltűnést, a melyekből fáradhatatlan gyűjtőjük legújabbán kifejtette, miszerint a *Dacia őslakói gyanánt emlegetett thrák- dák- géta* törzsek azon *summero-akkadoktól*, vagyis az *asszyroktól és chilitáktól nyerik vala ipari* fejlettségük alapelemeit, a kiket Közép-Európában *Tomaschek* nyelvészeti fejtegetései Hoernes-szel és Virehovval egyezőleg a bronzipar kezdeményezőiül minősítnek.

Ezen elméletet támogatja Hampel ² József: A bronzkor emlékei Magyarhonban ezimű művének legutóbb megjelent befejező része is.

A summero-akkadok hymnusa *Gibilnek* a táj istenének tulajdonítja a *réz és ón keverését*. És ez a bronz feltalálásának legrégebbi frott bizonyítéka is. Tőlük tanulták el a semiták a bronz elnevezését, annak használatával együtt. Egyiptomnak s az iráni népeknek mesterei szintén ők valának.

S ha mindjárt nem írhatjuk is fentartás nélkül mindenben alá Torma Zsófiának, ³ főleg a mai népélettel és szokásokkal, valamint

¹ Lásd Carl Goos: Bericht über die Sammlung des Fräulein S. v. Torma Archiv. des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. 1876. Téglás Gábor: A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében, Szászváros 1877. Torma Zsófia Hunyadmegye neolith telepei. Erdélyi Múzeum 1879 évf 5, 6, 7. füzet. Hunyadmegye neolith telepei, Hunyadmegyei Tört. Rég. Társulat Évkönyve 1881.

² Hampel József *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. III rész Áttekintő ismertetés. Budapest, 1896. Az orsz. rég. és embertani társulat kiadványa. Feltevések a bronzműveltség eredetéről cz. fejezet 222. l.

³ S. v. Torma Ethnographische Analogien Jena 1894.

az egészen más eredetre utaló népipari diszítményeknek igen könnyen a *historiai fejlődéssel ellenkező* származási elméletek akaratlan bizonyítékaiul felhasználható összehasonlításait: annyi kétségtelen, hogy *Torma Zsófia szászvárosi múzeumának bálványoeskái, vallási jelvényei, írásos edénykarczolatai nem esetleges alakbeli külső hasonlóságukkal, hanem e vallási symbolumokban feltűnő belső hasonlatnál és tereszterüségnél fogva is döntő bizonyítékaiul* járulnak a keleti culturhatás megállapításához s a bronziparnak Mesopotamiához fűződő származási elméletet az eddigienél is határozottabb világitásba helyezik.

V. Az előrebocsátott védművek és a legrégebb aranybányászat tulajdonosai.

Schol, széles e hazában a Dunavölgy őstelepeinek symbolicus diszítményi vonatkozásai ekkora tömegben ily meglepő elevenséggel a messzi kelettel fennállott culturális és industrialis esereviszonyt nem illusztrálják, mint Tordoséi. A vagyoni jóllét és szellemi haladás annyi tanújelét szemléltetik Tordos leletei, melyekből bizvást megállapíthatjuk azt is, hogy az Érezhegység kapui előtt felvirágzott emez őstelep szolgálhatott azok otthonának, a kik egykor a Marosvidék és aranytermő hegység, vagyis az *őskori Dacia* sorsát, politikai helyzetét és biztonságát intézték.

Az az elmélet tehát, melyet legutóbb Sophus Müllernek a Kaukasz és Sziberia bronzrégiségeire alapított fejtegetéseiből kiindulva Virchov és Hoernes Móríc¹ őskori és Tomasehek Vilmos nyelvészeti fejtegetései juttatnak érvényre, hogy t. i. nem a Kaukaszról áramlott a *bronzipar* Közép-Európába, a mint azt a francziáknál Bertrand² legutóbb is vitatja, hanem *Mesopotamiából* a Duna völgyén hatolt a bronzműveltség lassankint Európa szívébe, Torma Zsófia leleteiben s azokra alapított összehasonlító tanulmányában, valamint barlangjainkban nyomatékos érvekkel erősödött. Helm Ottó³ a tordosi érezbálványoeskák egyikének elemzéséből egyenesen azt állapította meg, hogy az a Strabo⁴ pseudoargyrosá-

¹ Moric Hoernest Die Ungeschichte 356—9 l.

² Bertrand Archeologie celtique et gauloise.

³ O. Helm Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft Jhg. 1895.

⁴ Strabo XIII.

nak, vagyis álezüstjének felel meg. A rómaiak *auri chalcicumjával* is ezt tekinti Helm, kifejtve, hogy a cinket már a XVI. század előtt ismerték és különféle elnevezések alatt termelték Chinában is. Kelet-Indiában pedig „*spianter*“ néven ismerte a kereskedelem s Közép-Európában is innen nevezhetik „*spiat*“-nek a termés cinket.

Ezen röviden érintett vonatkozások tehát egyenesen *Assyria* fele irányítják az erdélyi érezvidék legrégebb lakosságának műveltségi összeköttetései után kutatók figyelmét. Minden valószínűség az *agathyrsok* és *sygonok* hagyták hátra az aranyvidékünkön s legkivált az Érezhegység *metropolisául* tekinthető Tordoson a szóban forgó leleteket, kiket Herodotos¹ a Maros völgyében, tehát épen területünkön mint kiválóan aranykedvelő, puhálkodni és pompázni szerető s borivásban is tobzódó néptől örököltük.

Tomaschek² szerint az *agathyrsok* nevének első tagja „*Agha*“ a zend nyelvben „*gonoszt*“, „*kinzót*“ jelent. A tulajdonképi nép név tehát a thrák *Θυρσοι* volna, mely a skytha Thursô vagy Thwarsô (pl. Ἰνδᾶ-θυρσοι) idiomához alkalmazkodva = *gonosz*, kegyetlen Thursokat jelenthetett. A *Τρυσσοι* nevű kis néptöredék még később is ott tengődött a Rhodope hegység rejtekeiben.

Byzanti Stephanos görög feljegyzése a Kr. e. V században a Haemuson belül említi az *agathyrsokat* Ἀγαθηρσοι ἔθνος ἐνδοτέρω του Ἀΐμου. Csakhogy Herodotos vonatkozásai szerint a *Haemus* του Ἀΐμου. Csakhogy Herodotos vonatkozásai szerint a *Haemus* akkoriban a déli Kárpátokat is felölelte. Hisz Herodotosnál³ az Ἄτλας (a mai Olt), az Κύρας (Karas) Τιβισς (a Temes) mind a Haemusból eredtek s ezeket a Marossal (Μάρης) az *agathyrsek* országhoz számították akkoriban.

A görög orvosok és physiognomusok a thrák népeket hajuk és bőrük színéről az éjszaki vagyis a skytha-kelta népekhez sorolták. Az összes thrák népek közül az *agathyrsok* feltűnőleg fes-

¹ Herodotos IV. k. Tomaschek szerint az *agathyrsok* eredeti neve Traus (Τραυδοι) lehetett.

² Wilhelm Tomaschek. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosoph. historische Classe Ad. CXXVIII. Wien 1893. Übersicht der Stämme 99 lapjai.

³ Herodotos IV. 49. l.

tették hajukat, bőrüket. Mela¹ értesítése szerint rangjuk fokához mérten festették arcukat és végtagjaikat. *Ammianus Marcellinus*² megerősíti ezt a följegyzést s *Vergilius*³ szerint „picti agathyrsi“ emlegették őket. Hajuk eredeti szőkeségét annyira szőgyelték az előbbkelők, hogy rendszeren aczélkékre festették fürteiket. S ezt a kendőzési gyakorlatot még a dákok is átörökölték, mert Plinius⁴ szerint „apud Dacos mores quoque corpora inseribunt“. S ez a tātovirozás a bosnyák előkelőknél is tartja magát, sőt a mult századi hospodárok fiait Moldovában különös jelek bőrbeedzésével tették felismerhetőkké. A tunguzok nejei halantékukon, arcuk- és állukon, valamint karjaikon ma is korommal mázoljaik magukat.

Az agathyrs őslakók javában úzhették már hegyeinkben a bányászatot. Αβρότατοι ἄδρων εἰσι καὶ χρυσφόροι τὰ μάλιστα. Ugy látszik, aranytermékeikkel cserélték be idegen, távoli országokból szükségleteiket. Így éjszokról a *borostyánkővet*, délről a *gyöngyöket*, az *ónt*. Ezen kereskedelmi forgalommal kezdtek Kerkyra, Apollonia, Dyrhachion, Thasos, Erythereia és Lysimacheia pénzveretei beáramlani. Ezek barlangjaink környékén s az itt szóban forgó szirtszorosok mindenikénél gyakori leletek. Így Cimpeny Szurduknál, a boiczai bányák közelében, majd az algyógyi *Kőaljánál* merülnek fel a thasosi tetradrachmak. Lysimacheia és különösen Kozon-aranyak pedig a Tordostól egyenesen délre fekvő *Gredistyénél*, a Szászváros patak fejjénél pl. 1803-ban ezerivel fordultak elé.

Az *agathyrsokat* a Kr. e. II. században velük rokon s a görögök által gétáknak (Γεταί) emlegetett *dákok* váltják fel Daciában. *Orolos* (Ὀρόρος vagy Ὀρολος) királyuk Kr. e. 150 körül a *bastarnok* ellen harczolva tűnik fel a történelemben, a midőn elpuhult alattvalóit megszegényítő női foglalkozásra szorítván, sikerül őket annyira férfiasítani, hogy magukat megemberelve, fényes győzelmet arattak

¹ P. Mela II.: Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quisque maioribus praestat, ita magis vel minus, ceterum iidem omnes natis et sic abluī nequeant.

² Ammianus Marcellinus XXII. 8, 30 interstitiū colore ceruleo corpora simul et erines et humiles quidem minutis atque raris; nobiles vero latis fucatis et densioribus notis.

³ Vergilius Aeneis IV. 146 picti Agathyrsi (V. ö. TP. PITH. GETAE).

⁴ Plinius XXII. 2. és VII. 50 quarto parta Dacorum originis nota in brachio redditur.

a már-már túlsulyra jutott bastarnokon. A vérszemre kapott dákok most egymásután vívták győzelmes háborúikat s 110-ben Kr. e. a skordiskokkal még a rómaiak ellen is síkra mertek szállni. E miatt C. Curio vonúlt ellenük az aldumai zuhataghoz, honnan azonban az ismeretlen vadon tájak borzalmi visszariasztották.

Királyuk, *Boiobista Δεξαενης* főpap segítségével egészen újjászervező *Daciat*. A mértéktelen borivást a szőlő kipusztításával korlátolva, annyira edzette a dákokat, hogy kétszázezer fegyveressel Makedonián Thraciáig sőt Noricumig mindenütt diadalmason meghordozzák kardjukat. Maga Julius Caesar épen megmérkőzni készült velök, midőn Kr. e. 44 márezius idusán Brutus tőre nagyszabású terveit meghíúsítá. Minthogy *Boiobista* idejében *Zalmoxis* istenség szentélyét is barlangban tartották s a főpap „mint az istenség képviselője“ is valamelyik barlangunkban a világ zajától elvonulva osztogatta a hozzá folyamodó királynak és főembereinek az „isteni kijelentéseket és tanácsokat“: nem egészen lehetetlen, hogy a fenn bemutatott zámi, vagyis danulesdi, avagy kisbányai (boiczai) és a gyógyvölgyi sziklabarlangok is épen „Zalmoxis“ tiszteletére szánt szenthelyekül szolgáltak.

VI. Az aranyvidék őslakóira és védrendszerére vonatkozó fejtegetéseim tudományos eredményei.

Mindezekből önként kiderül 1-ör: hogy az erdélyi *Érczhegység sziklaszorosainak általam kinyomozott barlanglakásai elválaszthatatlan kapcsolatban állottak a Kr. e. utolsó évezred közepe táján a Maros mellékéről kimutatható őstelepekkel*, s 2-szor: hogy az itt felfemerült leletek nemesak ügyes *vadászok* és *harezosok* színében tüntetik fel az egykori tulajdonosokat, hanem a messzi keletre utaló vallási és műveltségi összeköttetésekkel az aranybányászat úttörő munkásaiul is jelölik meg azokat; 3-szor: a Herodotos feljegyzéseiben a Maros mellékéről történelmileg először jelentkező aranybányászat épen szóban forgó barlangvidékünkön virágozhatott s az aranygazdagság és pompaszeretet révén Dacia legrégebb lakosaiul említésbe jövő *agathyrso*k székvárosát, igazi metropolisát a Torma Zsófia gyűjteményében oly nagyszerűleg képviselt *Tordos* képezhetette.

Az Érezhegységből a Maros terére nyíló szorosok stratégiai esomópontjául mind e mai napig a Tordos közelébe eső Sztrigy és Egregy (Cserna) öblözete szerepel. Csak legutóbb 1887-ben a délkeleti felföld képzeleti háborújának védelmét is itt inszenizálták a temesvári és nagyszebeni hadtestek hadgyakorlatainál legfőbb katonai vezényletünk. Itt vívta 1849 február 9-én *Bem József* a piski hídnál híres győzedelmét, s itt dönték meg a rómaiak Decebal hadait.

A régi Dáciának a hunyadmegyei Vaskapun át az Al-Dunához irányult forgalma idején még fontosabb eme centrumot úgy a déli Kárpátok hegykoszorúja felé, mint északnak az Érezhegységbe haladólag rendszeres vágányúri fogta körül. Dolgozatom során volt alkalmam kimutatni már, hogy az Érezhegységbe nyíló szirtszorosokat közvetlenül megannyi erősséggül használta az őskor s azonkívül a *Marosig* még egy vársorozattal szállta meg az alkalmas magaslatokat.

Igy Zám mögött a danulesd-godinesdi szirterődök, majd a karácsonyfalva—kisbányai *Magura* sziklatető; odább a Gyógyvíz felső hármas ágazata, u. m. a *máda-balsai*, az *erdőfalva-glodi* és a *bakonyacsebi* sziklaerősségektől a Marosig így sorakoztak praehistoricus várak: 1-ször a Cimpeny—Szurduk, Danulesd—Godinest előtt. 2-szor a marosbretteyi *Magura*, a kőrösbányai hegységen át *Kőrösbányára* vezető völgyön *Lungsova* bronzleletével jelzett mellék állomásával; 3-szor a boholti *Csuta* hegy a kisbánya—karácsonyfalvi szirtszoros előtt, s 4-szer még közelebb a *Magura* bányaközösnél látható *Magulicsa* hegy *sánczvára*. Mindezeknek központi erődje a Maros balpartján 5-ször a Dévánál az egész Maros terét elzáró várhegy, melynek pendantja a jobb parton 8 kilométerrel fennebb, 6-szor az aranyi angit andesit hegykúp hatalmas földvára, mely a Sztrigy völgy felé tartotta az őrséget és *Tordos* acropolisául is szolgált. Odább, 7-szer, Boj-Csigmonál a *Magulicsa* hegy földvára épen *Tordos* átellenében. Alig pár kilométerre tovább 8-szor a gyógyi *Kőalja* szirterősség. 9-szer benn a Gyógyvölgy hármas szirtszorosának épen közepén az erdőfalvi sziklavár (Cetecuja), mely a mádai sziklahát (Dosu Mezi), a balsa-glodi terjedelmes Munesel fensík s az erdőfalvi csebi és bakonyai mészszirtek természetes erődeivel hivatva vala elzárni a zalatna—nagyalmási aranyhegyek egyetlen maig járható útját. 10-szer ugyancsak ehhez az aranyvidékhez szolgált keletrebbre a Bokaj-Felfalunál lefutó pataknak szintén a zalatnai aranyhegyekhez szolgáló szorosán a *Tamáskő* (Piatra Tomi), majd 11-szer

a karnai *Cerigrad* közvetlenül a Maros mellett, és 12 szer *Borberek* völgynyílásán a Zebernyik vára. Ez utóbbi hármassal völgy t. i. mind a Vurvu Vurvuly nevű hegyesücsből sugárzik ki a Maros felé s onnan egyenesen Zalatnához az aranybányászat évezredes centrumához nyit útát.

Ime tehát nem pusztán esetleges barlangi telepekkel állunk itt szemben, hanem azt hiszem, sikerült e majdnem két évtizeden át gyűjtögetett adataimmal bebizonyítani, hogy a *szóban forgó szirt-szorosok barlanglakásainak igen fontos védelmi feladat jutott az őskori aranybányászat felvirágoztatásában is*, s hogy ez a bányászat képezé a tordosi őstelep magas fokú culturájának és jólétének is éltető forrását. Csakhogy az arany ismerete és használata még nem eredményezte ezeken a telepeken a *köszerszámok használaton kívül helyezését s a bronz és vas technikájának és kereskedelmének nagyobb elterjedéséig a háztartás és hadviselés eszköztárában barlangjaink és a kapcsolatos őstelepek tanúsága szerint is még nagy időnkig jelentékeny számban képviseltetik magukat azok a köszerszámok, melyeknek anyaga itt helyben, úgyszólván ingyen kínálkozott*, úgy hogy legfennebb az akkoriban még kevésre értékelt idő és munka kívántatott azok megszerzéséhez. Az aranyat pedig saját hiúságuk kielégítésén felül olyan szükségletekért eserélhették be, melyeknek révén a messzi keletnek nemesak kívánatos terményei és ipari készítményei, de az *agathyrso*k és utódaik szellemi világának, izlésének és tudásának fokozására *alkalmas vallási és culturalis hatásai is útát találtak* az aldujai szorosok és a déli Kárpátok vadonjai daczára Dácia hegyei közé.

Mindezekre visszapillantva, azt hiszem, nem tűnik fel egészen sikertelennek az edélyi Érczhegység őstelepeinek s főleg védelmi rendszerének tanulmányozása, sőt tán feljogosítottnak érezhetem magam arra a kijelentésre is, hogy aranyvidékünk őskorának még mindig nagy homályban leledző legrégebbi multjára e helyrajzi kutatásaim új világot derítettek, bár művelődéstörténelmünk e legelhanyagoltabb, de egyúttal helyrajzilag is legnehezebben elérhető és bejárható színhelyét érintő tanulmányaim éppen a topographiai nehézségek következtében még mindig csak a vázlatyszerűség stadiumáig juthattak is, melyek tovább fűzésének legnagyobb szükségességét éppen én érzem a legjobban.

TÉGLÁS GÁBOR.